

*Милисав Чизмовић и Петар Станојевић,
Развој процесних права у старој Црној Гори и Србији*

Наша процесноправна и историјскоправна наука обогаћена је једним значајним и вриједним монографским радом — књигом писаца М. Чизмовића и Р. Станојевића: Развој процесних права у старој Црној Гори и Србији. Ова књига својом оригиналношћу, cjеловитим погледом и приступом задовољава научну функцију, те се с правом сврстава у ријетке квалитетне радове о проблематици процесних права. Њоме се почињу попуњавати празнине, а мора се признати да их има доста, у историјском дијелу науке процесних права, али и имплицира даљи правноистраживачки рад везан за један значајан временски период када двије државе — Црна Гора и Србија — крећу правим смјером, окрећући се западним кодификацијама, окрећући се тој великој и умној Европи. Црна Гора и Србија су још увијек нестасале, налазе се у пријетећем окружењу отоманске империје, Његош би то сликовито казао „вражда“, почеле да се ослањају на не само у начелима него и у cjелости на велике европске кодификације: француску, аустријску. Приклањати се Европи у таквом окружењу, вазалском односу према Турској, била је велика смјелост. И исто као што је прва српска Револу-

ција 1804. г. окренула Србију, а долазак владике Данила у Црну Гору, на пут слободе „од витештва одвикнута у њим лафска срца буди“ исто тако је у окретању ка Западу велики револуционарни заокрет у развоју права Црне Горе и Србије, а дио тога, свакако, припада и Законима о поступцима судским.

Наравно, мора се признати. Србија је ка томе тежила и брже, чему су несумњиво доприносили учени и виђени Срби: Вук, Доситеј, Радичевић и други, који су боравили по европским метрополама, те се дружили са познатим и признатим Европљанима. Сјетимо се само Вукових сврета са Гетеом, Гримом или Ранкеом. Незаобилазан је и утицај Срба преко Дубава, како се лијепо називају Пречани, посебно оних из Аустрије, који су највећим дијелом и учествовали у кодификаторском раду у Србији и окренули развој права великим идејама новог буржоаског свијета. И, наравно, што је тај утицај био јачи, то је и развој држава био ефикаснији. Сјетимо се Вожа Грвиевића, Родофиникина, Јована Хацића и његовог СГЗ-а, чију 150 годишњицу обиљежавамо ових дана.

Није се ни у Црној Гори прекидала западна нит. Петровићи су

често боравили као радо виђени и цијењени гости на европским дворovima. Петар I, Његош, књаз Данило, краљ Никола, иначе европски ђак, упијали су европски дух у свим областима, преносили га у Црну Гору и жељели, па и успјели, да од ње направе модерну европску државу. Сјетимо се да је краљ Никола доводио на двор учене људе, као врлог правника Богишића, који је створио djело ни до данас непревазиђено; доводио је врсне умјетнике као Влаха Буковца; оснивао школе и институте и од малог и часног Петића створио праву европску метрополу.

Незаобилазан у књизи и посебно потенциран је рад и djело Вука Караџића: Правитељство у Црној Гори и кодификаторски рад у Србији. Писци детаљно Вукове погледе на организацију власти у ондашњој Црној Гори, те на који начин је Вук дошао до података за дио рада „Правитељство”. Значајан дио те грађе Вук је сакупио приликом посјете Црној Гори 1834. г. као Његошев гост, као и из књига које су до тада биле печатане о Црној Гори. Посебно интересантно у књизи у дијелу о Правитељству је поређење Вука и Богишића — два великана наше баштине. Обојица су полазили од истих постојала: покупати из народног и обичајног истакнутог мудрост и смјестити је у књиге. Друго велико правило и заједничка одлика њиховог рада је тежња ка научној истини, а траже је у складу међу чињеницама, а не у голој или голим чињеницама. На идеју квалификације ондашњу власт у Србији потицао је Вук, који се залагао за „најмање сто закона и да буде налик на европејску државу”. У једном писму кнезу Милошу, Вук му савјетује да ваља дати „правицу или као што се данас у Европи говори „конституцију”. Вук је хтио и више. Био је члан Законодатељне комисије при изради СГЗ-а. Он је помагао у преводу законских текстова са њемачког, па је тако посредно превео и Code Civil. Вук, учен и уман, савјетовао је, критички се брито освртао; на примјер, за-

мјера кнезу Милошу „што чини спрдње, набјеђује људе и удара им шибџе” и, наравно, све биљежио — остављајући свједочанство једног бурног, али великог времена: рабања нове Србије. Вук је Србији приближавао Европу, али и Европи представљао Србију. Радио је по оној како му Његош поручује: „Буди свагда оне ћуди да ти српством дишу груди па ћеш сваком мио бити душом ћу те ја љубити”.

Писци, у овом раду, баве се искључиво развојем процесних права — формалних права, и то по могућности у организационом и функционалном дијелу. Наравно, при том дотичу и материјално право, без њега форма не би имала сврху. Писци бројним примјерима преко материјалних права показују каква их је форма пратила. Прво, они то показују преко сачуваних исправа и чешће, јер су у првим законским текстовима била регулисана само нека основна правила о правосудју. Постојао је мали број првостепених пресуда као сачуваних исправа. Разлог је у томе што су суђења била усмена и судије су најчешће били неписмени људи. То нам показује да се о суђењу може говорити у реконструкцији преко писмена државних инстанци и Великог суда, односно облика који су му претходили. Тај приступ је слијебен и у књизи. Иначе, рад се састоји из два дијела. У првом је презентираан црногорски, а у другом српски судски поступак.

У досадашњим радовима о ОИЗ-у претежно се говорило изван процесних правила. ОИЗ се посматрао у оквиру друштвено-економских односа кроз које је пролазило црногорско друштво у то вријеме. Међутим, писци постављају однос процедуре и материјалног права, односно ОИЗ-ових правила и дотадашње обичајне процедуре, као и процедуре која се стварала у наредбама, расписима, тумачењима и углавном посредством ОИЗ-а. Управо настанак Законика о поступку судском у грађанским парницама из 1905. г., колико су рјешења овог законика у потврди примјене

ОИЗ-а, као и у којој мјери је обичајна процедура успорила његово доношење, теме су којима се писци посебно и овом раду баве.

С обзиром да је ОИЗ омогућавао развој права и правног система у његовој доградњи се ишло исправама у виду наредби, расписа и тумачења књаза, Државног савјета и Великог суда. На оне које су процесноправног карактера и касније уграђене у законик, писци указују у раду. Стваранем модерних процесних правила преко наредби, расписа и тумачења се прати у свјетлости парничног, извршног и ванпарничног поступка како се грађански судски поступак разликује у садашњој процесној науци и одређеног реда у оквиру ових, а може и у континуитету како су настала и била надомјештена. Писци су се послужили са оба наведена метода. На тај начин су показали како се раскидало са обичајном процедуром, која је постајала „прекатром рухо“, и оно најважније — да су тако створени услови да се могу „досједно и пуноважно на поједине спорне случајеве примјењивати наребења ОИЗ-а“.

Писци се у раду највише осврћу на одредбе Законика о поступку судском у грађанским парницама од 1905. г. које су функционалног карактера. Законик је изложен у шест дјелова. У поређењу са нашим садашњим законом, црногорски садржи и низ одредби о извршењу и обезбјеђењу, на које се указује, и гдје је црногорски законодавац био под утицајем *Code de procedure Civile*, у којем је извршење само једно од етапа парничног поступка. Писци о овом законнику изнесе његове специфичности, али указују на неке замјерке његовим рјешењима. Прије свега, законик афирмише: диспозицију, расправност, контрадикторност, непосредност, све што је од начела и данас присутно. По овом законнику, у поступку заштите посједа се одлучује гресудом, што савремена права не познају. Интересантно везано за овај поступак је и рјешење по коме апелација не одлаже извршење, што се не познаје данас ни као изузетак. То се може ра-

зумјети у чињеници да иза заштите у парницама у сметану посједа стоји својинска заштита. Интересантно је и рјешење у чл. 190. ст. 2. за обијесне апелације и жалбе, за које је предвиђена новчана санкција, па и затвор до 3 мјесеца. Писци се залажу да за наше „прилике и ово вријеме би боље било да је кажњавање обијесних радњи смјерало на суд и суђење“: „Тако би се можда прије ослободили овога зла из намјештених суданија, злоупотреба у суђењу, тортуре и других видљивих и невидљивих смишљености да се нашкоди и напакости грађанину“. А такви примјери, по писцима и њиховом навођењу, постоје. Нијесу изостале ни замјерке. Тако, изједначени су појмови парничне способности и својевласти; парница се може почети и без пуномоћја; обнова поступка се иницира тужбом; не постоји ревизија и захтјев за заштиту законитости. Вриједно је запазити да је посебно потенцирана заклетва као доказно средство, али више као светост и по оној Његошевој: „Крвну клетву на дом не понеси, јер је мука с Богом ратовати“. Тако је она у многим доприносила афирмацији истине.

Развој процесних права у Србији писци прате кроз правне акте из 1808. и 1811. г., период до хатишерифа 1830. г. и послје. За развој процесних права је значајна 1825. г., када се у Крагјевцу намјести Велики народни суд. Основу за ново судство пружа Хатишериф из 1838. г. се доноси први Закон о судијском поступку у грађанским дјелима, о којем се у раду изнесе бројне замјерке. Велика њих је отклоњена Законом о поступку судском у грађанским дјелима од 1865. г., који је детаљан као и његове измјене, а посебно она из 1885. г. Овим законом се убрзава рад судова и практика чини животнијом. У тој пракцији су многе потврде правилама СГЗ-а. Писци посебно указују на значајне замјерке Законнику, истичући његов формализам, који је највише дошао до изражаја приликом употребе свједока као доказног средства. Ту је присутан утицај француског *Code Civile*. Ана-

лизирају се и остала доказна средства, посебно она која нијесу данас присутна у парници, као што су рабоши.

Овим законом се у оквиру извршења уводи установа „окућја”, данас познато као начело социјалности. У погледу заштите личности дужника, писци закључују да законик није тако радикалан, јер омогућава притвор дужника, а није ишао ни на руку повјериоцу, јер је он сносио трошкове издржавања дужника. Ни пред апелационим, ни пред касационим судом, по правилу није важила установа *beneficium pignora*. Од посебних парничних поступака, овај законик садржи и изазивачку парницу и парницу због које су неспорне и касније ће нестати из парничког поступка.

Посебан квалитет књиге су прилози законика (грабанског и кривичног), тако да је читалац у при-

лици да их упореди међусобно или са савременим поступком.

Презентујући бројне изворе, у чијој основи је прво обичајно право, па онда преко кодификација, писци су указали не само на богат правни живот Црне Горе и Србије него и на процес стварања двије модерне државе, европских токова. Упоређујући нека рјешења и са нашим савременим процесним правилима, писци су покушали да аспекте тих рјешења прошире и на нашу стварност у суђењу, посебно тамо гдје се традиција учинила важном, те да због тога треба, пошто слиједи разум и логику, уградити их и у наше савремене текстове.

Надамо се, а и пожељели бисмо, да нас писци и убудуће обрадују неким новим радом, а богата изворна граба наведена у овом квалитетном раду може да на то упути.

Биљана Ђуричин